

nogle ubehagelige konkurrenter fri, men at saneringen til gengæld fremskyndede den igangværende koncentration indenfor handel og industri og således i sidste instans kom til at vende brodden imod småborgeren selv.

HANS KIRCHHOFF

ALAN S. MILWARD: *The German Economy at War*. University of London, The Athlone Press, 1965. 214 s. 35 sh.

I moderne krig er den økonomiske strategi næsten ligeså betydningsfuld som den militære eller politiske. Betydningen af økonomiske faktorer for den moderne krigsførelse erkendtes i sit fulde omfang efter 1. verdenskrig, da virkningen af den allierede blokade på den tyske krigsindsats virkeligt kunne vurderes. Den økonomiske side af krigsførelsen var derfor et betydningsfuldt led i de militære overvejelser i mellemkrigstiden, og den allierede strategiske bombning af Tyskland i anden verdenskrig et udtryk for denne økonomiske krigsførelse.

I de invaderende hæres kølvand flokkedes allierede efterretningsofficerer omkring de tyske officerer og embedsmænd for at indhente en sikker viden om denne bombnings effekt på den tyske krigsøkonomi, et emne, der havde holdt en lang række økonomer beskæftiget i Amerika og England. Resultatet, der i et vist omfang må have været nedslående for de allierede, nedlagdes i en rapport udgivet af U.S.Strategic Bombing Survey, »Effect of Strategic Bombing on the German War Economy«, 1945. Den amerikanske økonom Burton S. Klein, der havde været knyttet til Survey under krigen, tog siden emnet op til mere grundig behandling i tidsskrifter og i bogen »Germany's Economic Preparations for War«, 1959. Medens politiske og militære aspekter længe har været hovedmålet for den intensive historiske bearbejdelse af krigsproblematikken, er hermed et nyt og interessant område åbnet for forskerne. På samme måde som den tyske propaganda fulgte de store strategiske retningslinier i Hitlers politik, giver førerdirektiverne om den økonomiske strategi et sæt af kendsgerninger til yderligere belysning af den politiske og militære strategi.

Nogle af de aspekter, som Klein afdækkede, var unægteligt overraskende og gennemhullede sejre forestillinger om Tysklands oprustningsindsats i trediverne. Før krigen og praktisk taget hele krigen igennem gik de allierede strateger ud fra helt forkerte forestillinger om, hvad den tyske krigsøkonomi var. Takket være et propagandafelttog, sat ind med velberegnet effekt 1935-36, lykkedes det udadtil at skabe forestillingen om et Tyskland, allerede mobiliseret totalt økonomisk for en gigantisk oprustning. I stedet viser Klein, at den tyske økonomiske mobilisering var partiel og ineffektiv (dette kan der herske diskussion om, således som vi skal se) i forhold til, hvad den tyske industri virkeligt kunne præstere, og at dette gjaldt lige til årsskiftet 1941/42 og endda længere.

Studier som Kleins viser samtidig utvetydigt sammenhængen mellem dette forhold, Hitlers lynkrigsstrategi og det politisk bestemte ønske om at sikre befolkningens levestandard. Hitlers virkelige politiske styrke lå i hans greb om masserne. Han var sig tydeligt bevidst, at rationering og inflation var komplekser i den brede befolknings bevidsthed, som for næsten enhver pris måtte undgås. Da Hitler kom til magten, var den store krise på retur og Weimar-republikkens økonomiske modforanstaltninger begyndt at virke. Dette spillede i Hitlers favor

med vidtrækkende konsekvenser. At bevare denne styrke og samtidig realisere en ekspansionistisk politik bygget på en blanding af politisk flair og militær magt blev det afgørende problem for Hitlers strategi. Løsningen var lynkrigsstrategien. Ved at benytte tidsfaktoren som strategisk trumf mente han at kunne slå modstanderne, før disse havde mobiliseret deres økonomi til en krigsindsats af større omfang. Politisk ville han udmanøvrere og isolere sine modstandere. Ved militært at koncentrere en overmagt på et sådant isoleret punkt ville han undgå at komme til at føre lange udmattelseskrigs samtidig med, at han ustandseligt udvidede sin økonomiske basis.

Uden at investere i en større udvidelse af krigspotentiellet sikrede han sig teknisk og militært et forspring ved at benytte afkastningen af det eksisterende produktionsapparat til det yderste. I modsætning hertil planlagde hans modstandere en fuldstændig mobilisering af deres økonomi, der tog lang tid ved at kræve en udbygning af råstofsektorer og produktionsapparat. De tilskyndedes hertil af det indtryk, de havde af Tysklands oprustning. Følgen var, at da England først havde mobiliseret sine ressourcer, producerede det fra slutningen af 1940 til 1942-43 flere våben end Tyskland med en langt stærkere økonomi bag sig!

Derfor havde Hitler travlt i 1938, 39 og 40, endog i 1941. En politisk dominans skulle nås i Østeuropa, før England og Frankrig følte styrke til at udfordre den tyske politik. England og Frankrig skulle slås, før deres økonomiske mobilisering kom virkeligt igang. Rusland skulle styrtes, før det forvandt udrensningerne og realiserede de nye femårsplaner.

Forfatteren til »The German Economy at War«, Alan S. Milward, har tilknytning til kredsen af historikere og økonomer omkring United Kingdom Military and Civil Series, der behandler 2. verdenskrig. Fra tid til anden har man søgt at skildre udviklingen på tysk side, således for eks. i Robertsons bog (anmeldt tidligere i dette tidsskrift). Inspireret af professor Medlicott har Milward taget den økonomiske problematik i Tyskland op uden dog at have materiale til at skabe et modstykke til de to engelske serier. Milward går i Kleins fodspor. Hvor Klein i første række er økonom, der arbejder med tal, diskuterer dem og drager konklusioner om beslutningsprocessen på basis af dem, er Milward imidlertid i langt højere grad historiker, hvis formål det er at skildre krigsøkonomien i dens politiske og administrative sammenhæng. Milward koncentrerer sig om visse vendepunkter i den krigsøkonomiske udvikling og om enkeltpersoner, særligt Alfred Speer, der vurderes nøgternt og ikke uden sympati.

Milward skelner imellem tre faser i krigsøkonomien. I perioden 1933-41/42 var den tyske krigsøkonomi indstillet på små hurtige isolerede krige. Denne fase sluttede med førerordren »Rüstung 1942« udfærdiget i januar 1942. Milward betragter dette omsving som et af de vigtigste vendepunkter i krigen. De frygtelige tab for det tyske centrum under angrebet på Moskva og Amerikas indtræden i krigen tvang omkring årsskiftet en kvalitativ ændring i den tyske krigsøkonomi igennem. Lynkrigsstrategien brød sammen og udmattelseskrigen begyndte. Denne krig var Tyskland dømt til at tabe. Lynkrigen byggede imidlertid ikke alene på den strategiske fordel, der lå i tidsfaktoren, den byggede også på en teknologisk overlegenhed, der blev udlignet efterhånden. Den følgende fase er karakteristisk nok betegnet ved en udbygning af krigspotentiellet med vældige resultater til følge, men også ved kravet om at det tyske materiel kvali-

tetsmæssigt skulle stå højere end modstandernes for herigennem at udligne modstandernes større produktionsevne. Dette forsøg på at klynge sig til kvaliteten røber imidlertid den fortsatte fastholden ved en af ideerne bag lynkrigen. Et teknologisk gennembrud for Tyskland kunne vende krigslykken og bringe Tyskland tilbage til lynkrigens succes'er. V-våbnene var udtryk for denne tankegang, men igen var den afgørende faktor den tyske produktionsevne. Efterkrigstiden har vist, at raketforskning og rumforskning forudsætter investeringer, som i hvert fald ikke harmonerede med de tyske muligheder i 1944. Denne fase i den tyske krigsøkonomi sluttede den 19. juni 1944 med »Konzentrationserlass«. Fra dette tidspunkt gjorde man en desperat anstrengelse for at udskyde katastrofen ved at opgive den kvalitetsmæssige overlegenhed og koncentrere hele indsatsen omkring masseproduktion af eksisterende våbentyper.

Omsvinget i januar 1942 faldt i tid sammen med Albert Speers udnævnelse til leder af den tyske krigsøkonomi, støttet af Hitler mod de forskellige våbengrene, Göring og Funk. Denne arkitekt, der tilhørte Hitlers nærmeste omgangskreds, fascineret af Hitlers tanker om enorm arkitektonisk aktivitet efter krigen, der skulle realisere Hitlers ungdomsdrømme og omskabe de tyske byer, viste sig at være en fremragende organisator. På seks måneder efter januar 1942 steg den tyske produktion 50 % for i løbet af de næste to år at fordobles. Historien om Speer, der bliver et centralt emne i bogen, er også historien om en stadig kamp for at centralisere den tyske krigsproduktion og knække snævre partikularistiske interesser. Denne kamp viser visse interessante forhold. Speers værste handicap i forsøget på at bringe den tyske krigsøkonomi op på maksimal ydelse var selve det nazistiske parti og SS. Andet sted (G. Reitlinger: *The SS, Alibi of a Nation*, 1957) er historien fortalt om Himmler og SS, der under krigen opbyggede en stat i staten, indefra udhulede statsmagten og hæren, udvidede sine militære enheder stadigt mere op til 600.000 mand, udbyggede sit eget økonomiske imperium, hentede arbejdskraft fra KZ-lejrene og råstoffer i de besatte lande og øvede kontrol med alle efterretnings- og terrororganisationer. Her ser vi fremvæksten af den virkelige nazistiske stat, der var bestemt til at gro op i ly af krigen, erstattende den gamle Wehrmacht, der havde tjent sin tid, med eget bureaukrati og samfundsorden, med en økonomi, der brød med den »kapitalistiske«, og en ideologi, der svarede til Hitlers forestillinger. Speer var ude af stand til at underlægge sig disse ressourcer. Tværtimod voksede SS' indflydelse ved siden af Speers, kun standset af den uafviselige nødvendighed af produktionsresultater, et område, hvor Speer var ulige mere heldig end SS.

Inden for det nazistiske parti kan man tale om en slags feudalopløsning. Gaulciterne gjorde alt, hvad de kunne, for at forhindre udskrivninger af arbejdskraft i deres gaue, søgte at opretholde et relativt højt civilkonsum og at gøre deres gaue til uafhængige økonomiske enheder. Allerede før krigen gled en uforholdsmæssig stor del af nationalproduktet over i partiets lommer ad talrige veje, ofte i meget høj grad til prestigeformål. Tendensen til, at partiet modsætter sig nedsættelse af levestandarden eller ønsker at sikre sig lokal støtte under krigen, er tydelig. Det blev en anden begrænsende faktor for Speer. Over for disse to problemer var Görings opposition af mindre betydning. Speer nåede aldrig kontrol med luftproduktionen, og Göring misbrugte fortsat sin indflydelse til at skaffe luftvåbnet råstoftilførsler, som ikke var strategisk begrundede.

Speers sidste indsats var at forhindre udførelsen af Hitlers ordrer om at ødelægge Tyskland foran de invaderende styrker. Hitler ønskede at trække Tyskland med sig ned i ragnarok ved at berøve det de eksistensmuligheder, der lå i den endnu intakte del af produktionsapparatet.

Milward adskiller sig noget fra Klein i sin vurdering af den tyske økonomiske administration. Klein har vist, at den, der i sidste instans kom til at afgøre prioritetsspørgsmål og en række økonomiske detailspørgsmål, var Hitler. Han påviser, at dette førte til en meget ineffektiv administrationsform. Herimod stiller Milward, at systemet faktisk fungerede effektivt indtil et vist punkt. Så længe Hitler byggede på den partielle økonomiske mobilisering af det tyske samfund, var der mægtige reserver, der kunne tages i brug, når Hitler foretog en af sine vendinger i den internationale politik, der krævede en ny form for oprustning. Totalinvesteringen i rustningspolitikken forblev den samme, men med stor hurtighed kunne der dirigeres ressourcer til en bestemt sektor. (Her har sikkert også Tysklands veludviklede maskinværktøjsindustri spillet en rolle ved at lette omstilling af produktionen). Den faktor som Milward her lægger stor vægt på, trods manglende rationel centralplanlægning, er systemets fleksibilitet.

Inden for et så hastigt ekspanderende felt som studiet af Tyskland er og har været, er det uundgåeligt at detailundersøgelser sætter spørgsmålstejn ved visse punkter i den generelle behandling. Bogen hviler på en bestemt opfattelse af Blitzkrigen. (Allerede inden for Blitzkrigen er der en række grader, som jeg andet sted skal gøre opmærksom på). Den svenske historiker Carl-Axel Gemzell har fremdraget Hitlers personlige vurderinger af, hvad han kalder den lange og den korte krig, svarende til Abnützungskrieg og Blitzkrieg. Han viser, at Hitler imødeså muligheden af at måtte falde tilbage på den lange krig. I sit afsnit om de hurtige omstillinger i produktionen for at nå de skiftende mål, at slå Polen, Frankrig-England, England og Rusland, omtaler Milward (s. 33) den omstilling, der skete efter 12/11-1939, som en følge af udsættelsen af offensiven til foråret. Rent faktisk fandt denne udsættelse først sted i januar. Den omstilling, der skete, var en følge af, at Hitler anså det for muligt, at vestoffensiven efter forsinkelsen kunne løbe fast og en længere stillingskrig som i første verdenskrig (Abnützungskrieg) blive nødvendig. Samtidig var den udtryk for en ny plan om intensiveret minekrig mod England, der dog ikke kunne realiseres i fuld udstrækning på grund af flaskehalse i sprængstofsproduktionen. På enkelte punkter vil det værdifulde helhedsbillede, som Klein og Milward har tegnet af Blitzkrigen og dens basis, således kunne korrigeres.

IB DAMGAARD PETERSEN

M. R. D. FOOT: S O E in France. An Account of the Work of the British Special Operations Executive in France 1940-1944. History of the Second World War. London, Her Majesty's Stationery Office, 1966. xxx + 550 s. Ill. 45 sh. - E. H. COOKRIDGE: Inside S O E. The Story of Special Operations in Western Europe 1940-45. London, Arthur Barker Limited, 1966. xvi + 640 s. 50 sh.

Den historiske litteratur om den 2. verdenskrig er forfærdende omfangsrig. Mens det var nogenlunde overskueligt, hvad der i mellemkrigsårene 1920-39